

класів / О. Потамошнєва // Теорія і практика сучасної логопедії : Зб. наук. пр. : Вип. 4. – К. : Актуальна освіта, 2007. – <http://www.twirpx.com/file/394390>.

6. Соботович Є. Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах / Є. Ф. Соботович // Дефектологія. – 2003. – № 2. – С. 2-11.

УДК 376-056.262:376.015.31] - 053.8

В. В. Кобильченко

доктор психологічних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних
наук України

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Стаття присвячена обґрунтуванню сутності й складників теоретичної моделі особистісного розвитку дітей з порушеннями зору в дошкільному віці.

Стаття посвячена обґрунтуванню сутності і складників теоретичної моделі особистісного розвитку дітей з порушеннями зору в дошкільному віці.

Article is devoted to justification of essence and components of theoretical model of personal development of children with violations of sight at preschool age.

Ключові слова: модель, компоненти, взаємодія, умови, фактори, адаптація.

Ключевые слова: модель, компоненты, взаимодействие, условия, факторы.

Key words: model, components, interaction, conditions, factors.

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням сучасної психологічної науки є підготовка особистості до повноцінного життя в соціумі, її позитивного функціонування, продуктивної взаємодії з соціальним оточенням, що передбачає її автономність та наявність необхідних для цього особистісних ресурсів.

Саме особистісно-орієнтований підхід розглядається останнім часом як важлива концептуальна основа, яка визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти в цілому, та спеціальної освіти – зокрема.

Моделювання в психології – це метод

теоретичного дослідження психологічних явищ (процесів, станів, властивостей) за допомогою їхніх абстрагованих аналогів, – моделей. Під «моделлю» зазвичай розуміють систему об'єктів або знаків, що відтворюють деякі сутнісні властивості системи-оригіналу. Присутність відношення часткової подібності («гомоморфізм») дає змогу використовувати модель як заміник досліджуваної системи. Відносна простота моделі робить таку заміну досить наочною. Створені спрощені моделі системи – дійовий засіб перевірки істинності та повноти теоретичних уявлень у різних галузях наукового знання і, зокрема, в психології [2, 5].

Отже, психологічне моделювання – це створення формальної моделі психічного або соціально-психологічного процесу, тобто формалізованої абстракції даного процесу, що відтворює його деякі основні, ключові моменти.

Прийнято вважати, що модель – це певний інформаційний еквівалент процесу або явища, створений для вирішення певних завдань. Моделювання в його загальному вигляді є досить складним процесом теоретичної побудови й аналізу реально існуючих і перспективних явищ та процесів, що сприяє кращому розумінню або поліпшенню їхніх характеристик, удосконаленню системи створення й керування їхнім формуванням.

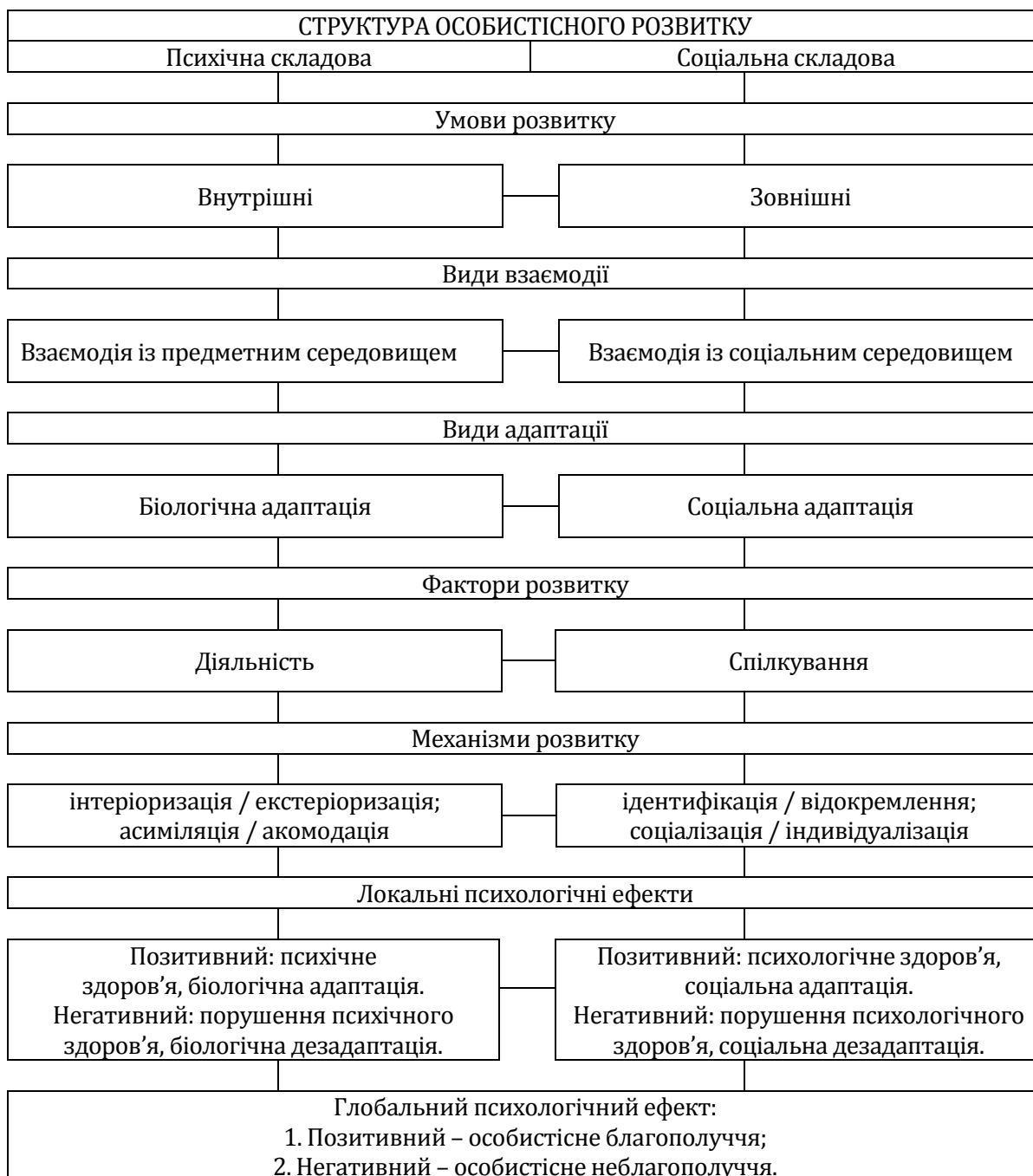
Цілісна модель передбачає включення, окрім структурних компонентів, її предметної та функціональної складових тощо.

Формулювання мети статті. Відтак, набуває актуальності теоретичне обґрунтування та розроблення моделі особистісного розвитку дитини-дошкільника з порушеним зором. В цьому контексті, метою нашої статті є обґрунтування структури та функцій особистісного розвитку на етапі дошкільного дитинства. Відповідно, мета нашого дослідження відображена в наступних завданнях: теоретично обґрунтувати структуру розвитку особистості в дошкільному дитинстві; визначити функції, які виконують структурні компоненти в особистісному розвитку дитини в дошкільному віці в умовах онтогенезу та дизонтогенезу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілком зрозуміло, що моделі відтворюють об'єкт дослідження в спрощеній формі. Оскільки модель завжди

бідніша за своїми властивостями і відносинами аніж реальність, будь-яке моделювання пов'язане із проблемою адекватності моделі. Моделі об'єкта можуть бути різними й віддзеркалювати цей об'єкт із різних сторін. У відповідності

з власним розумінням процесу особистісного розвитку дитини дошкільного віку, ми розробили його структурно-функціональну модель (рис.1).

Рис. 1. Структурно-функціональна модель особистісного розвитку

Стисло її прокоментуємо. Особистісний розвиток дитини ґрунтується на певній дихотомії, взаємодії психічного й соціального, і є за своєю суттю розвитком психосоціальним, де практично неможливо відокремити одне від іншого, позаяк вони взаємно детерміновані [4].

Відомо, що для будь якого розвитку, як нормативного, так і порушеного необхідні певні внутрішні та зовнішні умови, оскільки розвиток дитини де термінований двома основними факторами: внутрішнім (біологічним) і зовнішнім (соціальним).

До складу внутрішніх умов входить людська анатомо-морфологічна будова (задатки), збереженість і розвиненість органів відображення, загальна чутливість, тобто здатність людини (в широкому розумінні слова) до відчуття, сприймання і т.д.

Зовнішні умови – це передусім те соціальне середовище, в якому живе дитина, її сімейні та інші міжособистісні стосунки, особливості навчання і виховання, способи передачі суспільного досвіду тощо.

Зазначимо, що на момент народження людини біологічні, спадкові, вроджені особливості постають в якості внутрішніх умов такого розвитку. Навіть перші впливи зовнішнього світу на людину з самого початку її життя опосередковані специфічними внутрішніми умовами, якими у даному разі є анатомо-фізіологічні системи, що формуються у дитини ще у пренатальному періоді.

Так зокрема, з 6 місяців дитина реагує на освітлення стінки черева матері жовтогарячим світлом, а у 17 тижнів маля мружить очі. На 37-40 тижні вагітності усі органи й системи дитини вже достатньо сформовані: У дитини вже розвинені рефлекси, які допомагають їй моргати, закривати очі, піднімати й опускати голову тощо. У цей час відбувається поліпшення зору й координація очей, а також становлення функцій головного мозку [3].

Але усе ж конкретної інформації для очей ще нема, тому розвивається тільки світловідчуття, а сприйняття контуру та іншої зорової інформації – це завдання наступного періоду розвитку.

Проте повноцінне зорове сприймання неможливе без повноцінності зорової системи, яка часто ушкоджується ще в пренатальному періоді. Яскравим прикладом є ретинопатія недоношених, що набула останнім часом загрозливих масштабів. Ретинопатія недоношених – важке захворювання очей, що розвивається у передчасно народжених дітей і супроводжується змінами в сітківці й склоподібному тілі. Це захворювання часто призводить до безповоротної втрати зорових функцій.

Отже, самі по собі зовнішні причини поза їхньою взаємодією із внутрішніми умовами є явно недостатніми, хоча й

необхідні для психосоціального розвитку. Згідно з цим, самі по собі внутрішні умови поза їх взаємодією із зовнішніми чинниками також є недостатніми, оскільки психосоціальний розвиток завжди відбувається на основі взаємодії зовнішнього та внутрішнього.

Відразу після народження дитина потрапляє в неоднорідне предметне середовище. Довколишні предмети вона може сприймати тільки безпосередньо, позаяк предмет не існує для дитини, якщо вона його не бачить. Це особливо важливо враховувати в умовах дефіцитарного розвитку дитини, зокрема коли вона перебуває під тиском зорової депривації.

Відомо, що в процесі пізнання навколишнього світу найважливіша роль належить саме зору, зоровому сприйманню (завдяки йому дитина отримує, приблизно, 80-90 % інформації). Відповідно, сенсорна (зорова) депривація – це знижена кількість сенсорних стимулів або їх обмежена мінливість і модальність, що призводить до інформаційної (когнітивної) депривації, яка перешкоджає створенню адекватних моделей навколишнього світу. Якщо немає необхідної інформації, уявлень про зв'язки між предметами і явищами, дитина створює «уявні зв'язки» (за І. Павловим), які часто є помилковими.

В нормі вже на першому році життя у дитини можна спостерігати зародження предметних дій – тобто дій, які спрямовані на предмет і координуються у відповідності із цим предметом. Крім того, щоб спонукати дитину до дії, предмет має бути значущим для неї.

Наявність дій свідчить, з одного боку, що предмет виділяється зі свого оточення, а з іншого – що вони самі сприяють цьому виділенню. Предмет і дія ще мало розрізняються між собою; предмет головним чином виступає як об'єкт дій.

Зазначимо, що предметна дія регулюється сприйманням предмета й водночас сама регулює сприймання в процесі контакту з предметом. Зрозуміло, що порушення процесу зорового сприймання суттєво позначається на предметній взаємодії дитини та її психічному розвитку в цілому, оскільки саме у цій взаємодії формується свідомість і зароджуються основи інтелекту.

Дитина опановує свій руховий апарат,

стає спроможною виконувати довільні дії з предметом. Розчленовується пізнання предмета і практична дія з ним. Довколишні речі, явища, люди не лише сприймаються, вони спостерігаються. Дитина цілеспрямовано спостерігає, порівнюючи, зіставляючи. Спостерігаючи, вона виділяє себе з довколишнього середовища, може затримати дію, рухову реакцію на зовнішній подразник, інколи наслідуючи дії дорослих, які вона помітила в процесі спостереження. Оволодіння предметною дією – це суттєва передумова проникнення в довколишню дійсність, виділення суб'єкта з довколишнього середовища й формування самого суб'єкта діяльності.

Соціальне середовище, яке впливає на дитину, – це передусім люди та їх взаємини. Повноцінність соціальної взаємодії, її широта й багатство стосунків з іншими людьми – це головні соціальні умови розвитку, тоді як несприятливими умовами є явища соціальної депривації (госпіталізації, ізоляції, педагогічної занедбаності, гіпо- і гіперпіклування), що згубні навіть для дітей, які розвиваються в умовах норми.

Ще однією важливою складовою нашої теоретичної моделі є адаптація та її види.

Біологічна адаптація – це пристосування функцій організму, його органів та систем до умов навколишнього середовища. Суть біологічної адаптації полягає в досягненні рівноваги між середовищем і організмом.

Соціальна адаптація – це пристосування людини як особистості до існування в соціумі відповідно до його вимог, і досягнення певної рівноваги між ними та власними потребами, мотивами та інтересами.

Основні прояви адаптації – це активна діяльність та спілкування дитини з оточуючими людьми, які є надзвичайно важливими факторами розвитку.

Спираючись на дію біологічних чинників як основи для психічного розвитку індивіда, соціальне середовище стає тим джерелом, яке наповнює змістом процес соціального становлення особистості.

Однак індивід – це не пасивна, реактивна істота, яка підпадає під зовнішній вплив, а суб'єкт взаємодії з соціумом, активний «будівник» власної особистості.

Вплив соціального середовища на

розвиток індивіда зумовлює його соціалізацію – засвоєння соціального досвіду індивідом, що забезпечує його інтеграцію в суспільство. Вироблені духовні надбання попередніх поколінь передаються нащадкам через спілкування дітей із старшим поколінням.

Поступово по мірі розгортання соціалізації індивіда, запускається процес індивідуалізації, пошуку змісту власної особистості, індивідуальних ознак, що забезпечує у подальшому формування специфічних, неповторних властивостей особистості, які визначають її індивідуальність.

Серед найбільш пріоритетних механізмів психосоціального розвитку ми виділяємо наступні: інтеріоризацію – екстеріоризацію; асиміляцію – акомодацию; ідентифікацію – відокремлення; соціалізацію – індивідуалізацію.

Інтегральним показником успішного психосоціального розвитку, на нашу думку, є особистісне благополуччя дитини, під яким ми розуміємо відчуття особистістю своєї цілісності, внутрішньої та зовнішньої рівноваги (рівноваги між власним внутрішнім та зовнішнім світом).

Особистісне благополуччя є результатом переживання особистістю успіхів у провідній діяльності та спілкуванні з близькими людьми (значущими іншими), внутрішньої гармонії, реалізацією власного особистісного потенціалу, позаяк у психологічному благополуччі узагальнено представлено успішність особистості, її задоволеність досягненнями у різних сферах, міжособистісними стосунками, спілкуванням в цілому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, представлені нами у моделі компоненти є окремими частинами єдиної цілісної структури особистісного розвитку й не існують окремо один від одного. Ми вважаємо, що вони мають враховуватись у діагностичній та корекційно-розвивальній роботі практичного психолога, який працює в спеціальному дошкільному навчальному закладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айрес Э.Дж. Ребенок и сенсорная интеграция. Понимание скрытых проблем развития / Э.Дж. Айрес; [пер. с англ.]. – 3-е изд. – М.: Теревинф, 2013. – 272 с.
2. Глинский Б.А. Моделирование как метод научного исследования / Глинский Б.А.,

- Грязнов Б.С., Дынин Б.С., Никитин Е.П. – М.: МГУ, 1965. – 248 с.
3. Добряков И.В. Перинатальная психология / И.В. Добряков – СПб.: Питер, 2010. – 272 с.
  4. Кобыльченко В.В. Становление личности дошкольника в норме и при нарушениях зрения / В.В. Кобыльченко. – Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2015. – 540 с.
  5. Основы психологии / [за загал. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця]. – К.: Либідь, 1995. – 632 с.

УДК: 376.3.016:81 – 053.4:37.025

Г. В. Кожановська
студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Олігофренопедагогіка»

О. В. Ласточкіна
кандидат педагогічних наук, доцент
(науковий керівник)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ІГРОВІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті запропоновано характеристику ігрових методів навчання для логокорекційного процесу осіб із тяжкими порушеннями мовлення.

В статтє предложена характеристика игровых методов обучения для логокоррекционного процесса лиц с тяжелыми нарушениями речи.

In this article describes the methods of games for speech's correction in persons with speech disorders.

Ключові слова: порушення мовлення, корекція мовлення, ігрові методи.

Ключевые слова: нарушения речи, коррекция речи, игровые методы.

Keywords: speech disorders, correction of speech, playing methods.

Постановка проблеми. Ігрова діяльність посідає чільне місце в системі фізичного, морального, трудового та естетичного виховання дошкільнят. Завдання і зміст ігрової діяльності визначаються базовим компонентом дошкільної освіти в Україні (сфера «Культура», субсфера «Світ гри»), чинними програмами розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Малятко», «Дитина», «Українське дошкільля», «Дитина в дошкільні роки», «Зернятко». Базова програма розвитку

дітей дошкільного віку «Я у світі», спрямована на збалансований розвиток дитини, формування елементарних форм її життєвої компетентності, реалізацію природного потенціалу, індивідуалізацію особистісного становлення.

Ігрова діяльність активізує дитину, сприяє підвищенню її життєвого тону, задовольняє особистісні інтереси та соціальні потреби. Зокрема, у дітей із тяжкими порушеннями мовлення, які через системний недорозвиток мовлення та, як наслідок, порушене вербальне мислення, увагу, пам'ять, швидко виснажуються і втомлюються, втрачають інтерес до будь-якої діяльності (Л.Єфіменкова, Н.Жукова, О.Мастюкова, Т.Філічева, Р.Левіна, Є.Соботович, М.Хватцев та ін.), саме ігрова діяльність, на відміну від інших, викликає підвищений та специфічний інтерес [3].

Тому, гра, як провідний вид діяльності дошкільників, що є невід'ємною та суттєвою частиною дитячого життя, через потужні мотивуючі та пізнавальні можливості повинна бути використана для розвитку мовлення дітей-логопатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гри широко висвітлена як у загальній, так і в спеціальній психолого-педагогічній літературі.

У загальній науково-методичній літературі питанням ігрової діяльності присвячено роботи Л.Артемової, Д.Ельконіна, Р.Жуковської, А.Макаренка, Д.Менджерницької, А.Сорокіної, В.Нечаєвої, Л.Усової, К.Ушинського та ін. [6].

Теоретичний аналіз спеціальної методичної, педагогіко-психологічної та логопедичної літератури (А.Бондаренко, А.Максаков, В.Селіверстов, Г.Тумакова, Г.Швайко, Л.Артемова, І.Калмикова, Е.Наумова, Н.Новотворцева, В.Цвинтарний та ін.) засвідчив наявність значного інтересу дослідників до питань організації занять в ігровій формі, зокрема, підвищення якості корекції мовлення в логопедичній роботі. Однак, незважаючи на низку досліджень даного питання, у багатьох дошкільних спеціальних закладах при організації логокорекційної роботи ігрова діяльність дітей з вадами мовлення не організовується на належному рівні (не враховуються вікові особливості дітей, специфіка окремої мовленнєвої вади; ігри, як правило,